

Станка Николица Спасо-Еленина - „една забравена българка“ (1835–1920)

*Жена, по-крехка и от звук,
узрял в крило на гълъбица.
През времето ти идваш тук –
в сърцето ми като зорница.*

Иван Дойнов

Портрет на Станка Николица
от Лиляна Русева

„Коя е тая млада и чудна жена – Станка Николица, смела будителка, вдъхновена и бодра апостолка на женското движение във време на робство, на ужаси, на нещастия и беди?

Историята мълчи!...“

Това възклицание е на бъдещия професор, а по-късно и академик Петър Динеков в статията „Станка Николица, една забравена българка“, публикувана през 1932 г. в бр.512 на „Вестник за жената“.

Правейки анализ на творческото й дело, той изразява своето възхищение от първата будителка на българските жени.

Историята не може дълго да мълчи, когато става дума за ведрата вяра на една млада жена, която разчупва статуквото и поставя началото на нов тип женско присъствие във възрожденската публичност; първата българка, отпечатала стихотворение.

Литературната история е длъжник на тази изключителна радетелка за про-

света и култура, защото дълго време за нея не се знаеше почти нищо. А тя е първата българска преводачка и писателка, родоначалник на българското женско движение за равноправие и просвещение.

Днес разградчанката Станка Николица Спасо-Еленина вече е заела своето заслужено място сред духовните апостоли на Българското възраждане. Нейната съдба е необикновена. Родена е през 1835 г. в Разград, в семейството на търговеца Спас Стоянов и Елена Спасоглу, преселници от с. Арнауткьой /Пороище/. Когато е била на единадесет години в града пристига младият двадесет и шестгодишен учител Никола Икономов (Жеравненец), който има зад гърба си четиригодишен учителски стаж, ученик на Сава Доброплодни. Той открива девическо училище в Разград, а сред учениците му се оказва и дъщерята на богатия търговец. У Станка Икономов открива любознателността и таланта на даровитото дете; тя се възхищава и прекланя пред човека на знанието и става негова поклонница. И докато ученичката му завърши девическото училище, двамата са успели да се опознаят, да се харесат и да направят решителната стъпка към съвместен живот. Сключват брак и правят сватба на 27 април 1852 год.

Под грижите на Никола Икономов (учител, публицист, поет, духовник, участник в освободителното движение, автор на книгата „Земеделие“, виден общественик и след Освобождението), Станка Николица израства духовно, изучава сръбски и руски език, което ѝ помага в по-нататъшната ѝ преводаческа дейност.

Тя се запознава с творбите на известни писатели и става една от най-образованите жени в града. Тя е първата

учителка в Разград. Участва активно в женското движение и е една от основателките на женското дружество „Майчина грижа“.

Така, по желание на съдбата, се срещат два таланта – единият, който е тръгнал по своята осъзната житейска пътека, а другият, дирещ упование и подкрепа в първите си литературни изяви. Това е творческата нишка, която води до взаимно вдъхновение.

Поразително впечатляващо е името на тази изключителна българка, което тя сама изковава – Станка Николица Спасо-Еленина – едно богато поетично име, което включва имената на съпруга, бащата и майката, като израз на уважение към най-близките. Изненадва идеята за това толкова специфично самонаричане, тази вътрешна свобода на хрумването и еманципираност от обикновената практика.

Станка Николица се вдъхновява от възгледите на сръбския реформатор Доситей Обрадович., проводник на идеите на Европейското просвещение и борец срещу религиозния фанатизъм. Благодарение на тях тя осъзнава дълбоко, че и на жената е потребно образование. Още като ученичка започва да се занимава с превеждане и в началото на 50-те години на XIX в. превежда от „Дела“ на Обрадович главата „О славним женама“ („За славните жени“). Към нея прибавя и превода на една източна поучителна приказка, отново избрана от трудовете на Обрадович. Така тя съставя малката книжка, озаглавена „Две приказки за славните жени и за Аза човекомразеца. Писал на сръбски, а побългарила Станка Н. Спасо-Еленина, Разградска. В Белград. В правителствена книгопечатна, 1853“

В преводната си книжка тя посвещава на сънародничките си оригинално

четиристишие, заради което мнозина я признават за първата новобългарска поетеса:

*Малка книжка за жените
дето им показва бодро
да се пазят от злините
и да се отнасят мъдро.*

От краткото, стегнато куплетче струи жизнерадост и оптимизъм. То показва и убедеността на авторката си, че е извършила полезно за всички българки дело.

С тази малка книжка Станка Николици получава своето литературно кръщение, като желанието на преводачката е текстът да бъде разбираем за българската жена, което прави книжката още по-очаквана и търсена от читателите ѝ. Интерес представлява и послесловът, чрез който Станка Николици Спасо-Еленина изразява своята загриженост за условията, при които живее и работи българката в сравнение с тези на мъжа. Освен че се е подписвала с имената на съпруга и на родителите си, тя се именувала и като „желателка на женското просвещение“.

Тя съветва тогавашната българка да не се оставя на течението на времето, а „да уловим перото, и сяка според силите си да гледа да изработи нещо свое за своите дружки. Ето аз според силата си изработих тас книжка и ви я препоръчвам“.

Българката, според нея, трябва да търси начин за промяна на своя живот, за да го направи по-интересен не само за самата себе си, но и за другите. В тази връзка, посочвайки преводната си книжка, добавя: „Видите в нея с какви духове жени имало на света, каквито мигър сега няма?“

Идейните послания на книжката на Станка Николици говорят за един буден дух, интелектуална сила и богата култура, а оригиналното ѝ четиристишие я поставя начело на поетическите изяви на жената – произведението на Николици е литературен факт от 1853 година.

Както отбелязва още през 1932 г. Петър Динеков, „в това четиристишие е показана за времето си изумително ярна и точна стихотворна реч. Книжката намира радушен прием навсякъде из българско.“

Дългогодишният учител Илия Блъсков, автор на „Изгубена Станка“ и „Злочеста Кръстинка“, си спомня: „Из

много училища, дето имаше ученички, книжката „Две приказки...“ се въвежда като спомагало за свободен и разбран прочит...“

Тя става наричник на женското образование, на пробуденото женско движение за повече просвета, за повече култура.

Станка Николици идва да ни покаже как и доколко е могло в условията на 50-те години на XIX век, в атмосферата на глухо градче като Разград, една жена да свърже усилията си не само със семейни грижи, с бит и домакинство, но и с духовни помисли – да превежда чужди автори, да чертае планове за книги, да изразява прозренията на душата в стихове. Защото освен тези издадени повести и кратката стихотворна творба, авторката обявява и следващите свои издания: „Многострадална Геновева“ и „Касия царица“. Но те остават неосъществени.

Какво е прекършило амбициите ѝ, как е станало така, че тя успява да постави трудното начало, да извърви първите крачки и да издаде първата си книга, а по-късно да замълчи?... Многолюдното семейство се премества от Разград в Русе – първо се прехвърля даскал Никола, а после съпругата му. Междувременно в семейния живот се появяват и първите пукнатини. Времето на романтична привързаност си е отишло. Тон за това дава Никола Икономов, а косвени свидетелства подсказват, че и у Станка Николици се е зародило някакво ново чувство към друг мъж. Живо доказателство за тези увлечения е неизвестно отпреди нейно стихотворение, останало в ръкопис. То завладява с интимно-личната нотка, със загатнатите сърдечни преживявания.

ПРЕДУСЕЩАНИЕ

Войводу

*Падна есенес звезда;
но сърцето ми те чака.
Ох, прогни ли в жезла
ил те майчица оплака?
Смертом смърте ми каза
Китка момина сълза....*

С.Н.С.- Еленина

Поетичният фрагмент е натоварен със съкровен, много личен, неподправен заряд, свързан с образа на загадъчния войвода, пресякъл пътя на младата учителка; събужда вътрешни тревоги и възторженост, говори за дълбоко

съпричастие. Срещата с този неизвестен мъж е безвъзвратно отминала, но тя е събудила у нея онези усещания, обсебили я във времето, когато е дала ръката си на даскал Никола, когато се е нарекла Станка Николици Спасо-Еленина.

Тази интимна връзка между двамата постепенно изгубва своя романтичен ореол, за да стигне до своето отрицание.

Станка Николици се радва на дълъг, 85-годишен живот, и умирайки през 1920 год. в Разград, надживява много именития си съпруг. Но не оставя спомени за интимното си битие, не споделя с никого за подбудите си, довели до написването на „Предусещание“.

Излъчването на лицето ѝ от единствената запазена снимка на преклонна възраст, е неразгадано от поколенията, както загадъчна е и странната ѝ съдба.

Днес, от дистанцията на времето, признателната разградска общественост отбелязва с гордост заслугите на тази народна будителка.

Изразявайки своята почит, с голям интерес, възхита и преклонение се обръщам и аз към творчеството и личността на моята славна съгражданка.

Литературните празници „Поетични хоризонти на българката“ са посветени на Станка Николици и започват да се провеждат в Разград от 1975 год.

с цел да се популяризира и прослави великото дело на тази почти неизвестна на българския народ възрожденка – първата жена в нашата литература, която използва мерена реч за изразяване на своите мисли и душевни преживявания.

„Един от внуците ѝ запазва скъп спомен за нея – все до огнището, с книга в ръка. Когато бил много малък и са го водили на гости при нея, във впечатлителната му душа е останал запечатан образът ѝ. Какъв по-силен и жизнеутвърждаващ образ-символ от този на наведената над книга жена до огнището. Така да я запомним и ние, сегашните поколения, в годините на тихия ѝ залез – с книга до огнището. Огнището на живота. И на паметта. Белязана от съдбата да остане безсмъртна.“ (Б.Златарева)

Снежана Таскова